

Karol Sanojca
Uniwersytet Wrocławski
ORCID [0000-0001-8630-0589](https://orcid.org/0000-0001-8630-0589)

Antropologia, etnologia, archeologia, prehistoria na Uniwersytecie Lwowskim (1914–1939)

Przez cały okres międzywojenny w programach wykładów Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) drukowanych na kolejne lata akademickie zajęcia w trzech katedrach zawsze podawane były łącznie – „Antropologia, etnologia, prehistoria”, natomiast „archeologia klasyczna” figurowała osobno. W tych katedrach praktycznie przez całe dwudziestolecie pracowali czterej wybitni uczeni: Jan Czekanowski (1882–1965)¹, Adam Fischer (1889–1943)², Leon Kozłowski (1892–1944)³ i Edmund Bulanda (1881–1951)⁴, których zainteresowania badawcze częściowo się pokrywały.

Il. 1. Pieczętka Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego

¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2056, [AUWR_UA_000_26_0_5_2056_62787](#).
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 204, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_204_66621](#).
² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1956, [AUWR_UA_000_26_0_5_1956_56630](#).
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815](#).
³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 891, [AUWR_UA_000_26_0_5_891_56833](#).
⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 174, [AUWR_UA_000_26_0_5_174_51671](#).

Katedra Antropologii

Pisząc o lwowskiej antropologii, etnografii i etnologii w okresie międzywojennym, nie sposób nie rozpocząć od postaci Benedykta Dybowskiego (1833–1930)⁵, którego okres aktywności naukowej w Katedrze Zoologii choć przypadł na czasy zaborowe, to jednak dorobek i osiągnięcia badawcze stanowiły mocną podbudowę nowo erygowanych katedr (Brzęk 1994; Dyakowski 2003). Utworzoną w 1910 r. Katedrę Etnologii na Uniwersytecie Lwowskim (UL) objął Stanisław Ciszewski (1865–1930)⁶, lecz już w 1912 r. zrezygnował i powrócił do Warszawy. W roku akademickim 1913/14 wakującą katedrę przekształconą w Katedrę Antropologii i Etnologii objął Jan Czekanowski (Przeniosło, Przeniosło 2022: 179–183). Gdy rozpoczynał pracę we Lwowie, był już uznanym w świecie badaczem. W 1920 r. został mianowany profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Jana Kazimierza i kierował katedrą aż do wybuchu II wojny światowej. Ponadto w roku akademickim 1925/26 pełnił na UJK funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego (WH), w roku kolejnym prodziekana, a w latach 1934–1936 był rektorem tej uczelni. We Lwowie mieszkał do 1945 r.

Intensywnie uczestniczył w międzynarodowym życiu naukowym, biorąc udział w licznych zjazdach, kongresach i konferencjach. Otrzymał liczne odznaczenia i wyróżnienia oddające jego międzynarodowy prestiż i pozycję naukową. Był kawalerem Orderów: Gryfa meklemburskiego i Korony belgijskiej. Był członkiem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności, brytyjskiego instytutu antropologicznego, Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego, a także towarzystw antropologicznych w Berlinie, Petersburgu i Moskwie.

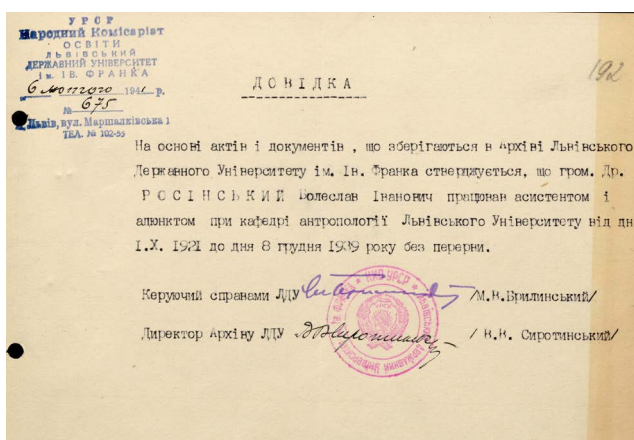
Dorobek naukowy Czekanowskiego jest niezmiernie szeroki i zróżnicowany. Po przeniesieniu do Lwowa zmienił swoje zainteresowania, przechodząc od tematyki afrykanistycznej do slawistyki, i skupił się na antropologii Polski. Tematyka publikowanych w tym czasie prac dotyczyła charakterystyki antropologii jako dziedziny wiedzy (m.in. *Antropologia, etnologia i prehistoria*, Lwów 1922; *Zarys antropologii Polski*, Lwów 1930), jej teoretycznej podbudowy oraz metodologii badań antropologicznych. Podejmował też zagadnienie roli genetyki i kwestii rasowych (*Anthropologische Beiträge zum Problem der slawisch-finnischen Beziehungen*, Helsingfors 1925; *Zur Rassenkunde der Serbo-kroaten*, Berlin 1934). Najbardziej interesowało go jednak tworzenie opisów wybranych populacji (głównie współczesnej Polski) oraz wykazywania różnic międzygrupowych i międzyosobniczych za pomocą opracowanych przez siebie narzędzi, tzn. metod statystyki matematycznej (*Człowiek w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1934).

⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 628, [AUWR_UA_000_26_0_5_628_52180](#).

⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2040, [AUWR_UA_000_26_0_5_2040_62792](#).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Antropologii

Zakład Antropologiczny dopiero w 1921 r. otrzymał płatne etaty dla sił pomocniczych (Czekanowski 1928: 183). Asystentem starszym od tego roku był ksiądz Bolesław Rosiński (1884–1964)⁷, a asystentem młodszym – Konstanty Sobolski (1902–1980)⁸. Pierwszy pracował długie lata, zdobywając kolejne stopnie naukowego awansu. Rosiński studia wyższe odbył w latach 1916–1921, a doktorat uzyskał w 1921 r. na UJK (*Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu pułtuskiego*). Promotorem pracy był Czekanowski. W 1926 r. habilitował się, a w 1934 został mianowany profesorem tytularnym (zatrudnionym na etacie adiunkta). Od obrony doktoratu aż po wybuch II wojny światowej pracował w Zakładzie Antropologiczno-Etnologicznym.

Il. 2. Zaświadczenie o pracy zawodowej
Bolesława Rosińskiego na UJK (1941)

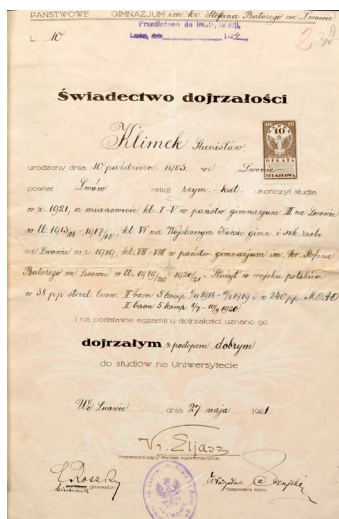
Naukowe zainteresowania Rosińskiego dotyczyły antropologii ras, genetyki populacyjnej oraz antropologii rozwojowej. Obszarem wielu jego badań były duże populacje zamieszkujące regiony pozaeuropejskie. Interesowały go problemy emigracyjne (m.in. procesy adaptacyjne środowisk polskich) w Stanach Zjednoczonych (*Emigracja polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Zagadnienia Rasy” 1931; *Emigracje europejskie do Stanów Zjednoczonych A.P. pod względem antropologicznym*, „Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1933). Kilkakrotnie podejmował badania egzotycznego materiału antropologicznego pochodzącego z Polinezji, Nowej Zelandii i Wysp Salomona, publikując wyniki w czasopismach naukowych (*Czaszki z półwyspu Gazeli i z wysp Marquesas; Maori i Mariori. Charakterystyka antropologiczna; Czaszki Telei z Bougainville*).

⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1639, [AUWR_UA_000_26_0_5_1639_56715](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 157_a, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_157_A_60744](#).

⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1769, [AUWR_UA_000_26_0_5_1769_56680](#).

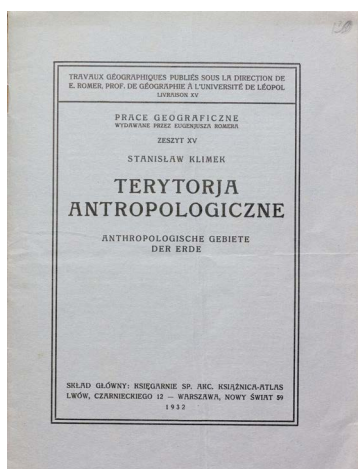
Sobolski, zatrudniony w Katedrze w latach 1921–1925, pracował początkowo jako asystent młodszy niekwalifikowany, następnie awansował na asystenta młodszego, a pracę zakończył w 1925 r. jako asystent starszy. Po jego odejściu na stanowiskach demonstratorów zatrudniono dwoje studentów: Stanisława Klimka (1903–1939)⁹ i Martę Gryglaszewską (1903–1986)¹⁰. Klimek studia rozpoczął na Wydziale Prawa UJK, a od 1924 r. uczęszczał na wykłady z etnologii i antropologii. Po otrzymaniu doktoratu (*Studia nad kraniologią Azji północnej, środkowej i wschodniej*, „Kosmos” 1927) w 1926 r. został asystentem młodszym.

Il. 3. Świadectwo dojrzałości Stanisława Klimka (1921)

Il. 4. Odpis dyplomu doktorskiego Stanisława Klimka (1929)

Il. 5. Strona tytułowa opublikowanej rozprawy habilitacyjnej Stanisława Klimka (Lwów 1932)

Habilitację uzyskał w 1932 r. („Terytoria antropologiczne”). Klimek był mocno związany ze szkołą antropologiczną Czekanowskiego; w pracy naukowej posługiwał się metodologią wypracowaną przez swego mistrza (*Metoda ilościowa w badaniach nad historią kultury*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1934). Znaczną część swoich naukowych zainteresowań poświęcił badaniom kraniologicznym (m.in. *O czaszkach paleoazjatyckich i eskimoskich*, „Kosmos” 1927). Zajmował się też klasyfikacją typologiczną ras (*Rasa w zjawiskach społecznych*, Lwów 1939). W latach 1929–1930 otrzymał stypendium Funduszu Kultury Naukowej i przebywał w Austrii, Włoszech i Francji. W 1932 r., korzystając ze

⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, [AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841](#).

¹⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 513, [AUWR_UA_000_26_0_5_513_52201](#).

stypendium Fundacji Rockefellera, wyjechał najpierw do Austrii, a po jego przedłużeniu do Stanów Zjednoczonych. W tym ostatnim kraju podjął intensywne badania, także terenowe, nad rdzenną ludnością amerykańską (*The Structure of California Indian Culture*, „American Archaeology and Ethnology” 1935–1936). W grudniu 1938 r. Rada WH przegłosowała wniosek o tytuł profesorski dla Klimka. W jego przyznaniu na przeszkodzie stały względy formalne – zgodnie z ustawą o szkołach akademickich powinien wcześniej prowadzić przez pięć lat wykłady. Na etacie asystenckim pozostał do wybuchu wojny. Zginął w bitwie nad Bzurą w 1939 r.

Epizod asystencki stał się udziałem M. Gryglaszewskiej, od 1926 r. demonstratorki w Katedrze. Po ukończeniu studiów otrzymała od 1928 r. na rok posadę zastępcy asystenta, a w 1930 r. przeniosła się do warszawskiego Instytutu Wychowania Fizycznego.

Od 1928 r. asystentem był także Tadeusz Henzel (1905–1955)¹¹. Po rocznej służbie wojskowej powrócił na UJK jako asystent starszy i obronił doktorat. Interesowały go antropologiczne kwestie ludów karłowatych (*Pigmeje centralno-afrykańscy. Studium antropologiczne*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział 3, Matematyczno-Przyrodniczy” 1934). W 1936 r. przeniósł się do Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie. Po wojnie dalszą karierę naukową związał z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Na miejsce Klimka na kilka miesięcy na przełomie 1929 i 1930 r. zatrudniona została jako demonstratorka Eugenia Minkowska (1902–1931)¹². Opublikowała w 1925 r. w „Kosmosie” tekst o charakterze metodologicznym (*Wyniki zastosowań metody diagnozy różniczkowej do określania składników ludności europejskiej*).

W Zakładzie Antropologii u Czekanowskiego pracował też Salomon Czortkower (1903–1943)¹³. Studiował antropologię na UJK. Po doktoracie w 1931 r. („Hiszpania przedhistoryczna w świetle rasowym”) pracował jako asystent wolontariusz. Zajmował się szczególnie antropologią Żydów z zamiarem objęcia katedry antropologii na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Jednym z głównych problemów, które go interesowały, była antropologiczna charakterystyka Żydów, co było istotne ze względu na propagandę szerzoną przez nazistowskie teorie rasowe (*Anthropologische Struktur der Juden. Übersicht der Untersuchungsergebnisse*, „Anthropologischer Anzeiger” 1932). Prowadził badania czaszek neolitycznych (*Lebky z Ulwówka*, „Anthropologie” 1932). W 1932 r. został asystentem Antoniego Cieszyńskiego (1882–1941)¹⁴ w Klinice Stomatologicznej UJK i pracował tam do wybuchu wojny (m.in. był sekretarzem czasopisma „Polska Stomatologia”).

¹¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 398, [AUWR_UA_000_26_0_5_398_51620](#).

¹² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1257 a, [AUWR_UA_000_26_0_5_1257_A_56762](#).

¹³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2078, [AUWR_UA_000_26_0_5_2078_62783](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 205, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_205_53810](#).

¹⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2032, [AUWR_UA_000_26_0_5_2032_74804](#).

Dzięki tej współpracy z dwoma wydziałami UJK Czortkower stał się jednym z twórców antropologii stomatologicznej (*O dziedziczności progenii*, „Polska Stomatologia” 1933).

Jednym z nielicznych pracowników Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego, który nie ukończył lwowskiej uczelni, był Stanisław Żejmo-Żejmis (1903/1905–1942)¹⁵. Studia odbył na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), gdzie w 1930 r. uzyskał tytuł doktora filozofii (u słynnego antropologa Juliana Talki-Hryniewiczza) i magistra prawa. W 1931 r. otrzymał stypendium Fundacji Kultury Ludowej UJ i wykorzystał je, zatrudniając się w Zakładzie Czekanowskiego. W 1936 r. na podstawie pracy o strukturze rasowej Skandynawii został habilitowany jako docent antropologii na Wydziale Humanistycznym UJK (Тарнавський 2011: 495). Żejmo-Żejmis nigdy jednak nie rozpoczął wykładów we Lwowie, a pracę podjął na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Ostatnim antropologiem wykształconym przed wojną przez Czekanowskiego był Franciszek Wokroj (1906–1991)¹⁶. Studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UJK w latach 1930–1936. W 1937 r. uzyskał tytuł magistra („Badania antropologiczne na terytorium nordycznym Polski”). Po studiach pracował w zakładzie Czekanowskiego (Malinowski 1993: 3–4). W 1938 r. wydał pracę *Kozacy kubańscy pod względem antropologicznym*. W ostatnich przedwojennych latach prowadził szeroko zakrojone badania antropologiczne poszczególnych grup zamieszkujących Lwów (robotników, kupców, młodzieży szkolnej), a także ludności z podlwowskiej miejscowości Podbereżce, mieszkańców Huculszczyzny (Mikuliczyn, Worochta) i kolonii niemieckich w powiatach stryjskim, samborskim oraz dobromilskim ówczesnego województwa lwowskiego (Тарнавський 2014a: 24–25). W 1939 r. badał strukturę antropologiczną dwóch sąsiadujących ze sobą miejscowości (Krynica-Wieś i Powroźnik). Część efektów tych prac udało się opublikować dopiero po wojnie. W 1947 r. Wokroj obronił doktorat na Uniwersytecie Poznańskim, a promotorem był J. Czekanowski. Do końca swojej działalności naukowej konsekwentnie propagował klasyczną typologię swojego mistrza.

Działalność naukowa prowadzona była także w ramach założonego w 1928 r. Koła Nauk Antropologicznych Studentów UJK, które skupiało studentów trzech pokrewnych katedr: etnologii, prehistorii i antropologii (Gajek 1928: 191–192).

Lwowska szkoła antropologiczna

Twórcą lwowskiej szkoły antropologicznej, nazywanej też polską szkołą antropologiczną, szkołą lwowską (Dzierżykraj-Rogalski 1967: 343) lub lwowską szkołą typologiczną

¹⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 663, [AUWR_UA_000_26_0_5_663_52170](#).

¹⁶ ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 457, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_457_66570](#).

(Bielicki, Krupiński, Strzałko 1987: 6), był Jan Czekanowski. Wprowadził on nowatorską zasadę statystyki matematycznej. Był zwolennikiem kierunku statystycznego w badaniach antropologicznych. Postulował wprowadzenie do antropologii metod stosowanych w naukach ścisłych (Wiernicki 1962: 9–20). Zastosował je do obliczania składu rasowego, porównywania różnych populacji ludzkich, wnioskowania co do ich pokrewieństwa, pochodzenia, kierunków migracji itp. W tym celu opracował tzw. tablicę Czekanowskiego – macierz odległości i podobieństw, oraz diagram Czekanowskiego – metodę porządkowania tablicy (*Metoda podobieństwa w zastosowaniu do badań psychometrycznych*, „Badania Psychologiczne” 1926). W macierzy miar odległości, a później także podobieństwa, poszczególne wartości liczbowe zastępował odpowiednio dobranymi symbolami graficznymi. Dzięki temu, po odpowiednim uporządkowaniu diagramu, ujawniały się potencjalnie istniejące powiązania między obiektami w analizowanym zbiorze i jego podział na grupy (Jaskulski, Sołtysiak 2004: 374–383). Były to metody pionierskie w skali światowej.

Katedra Etnologii

Przez pierwsze dwie dekady XX w. uniwersytecka etnologia we Lwowie była łączona organizacyjnie z antropologią (Тарнавський 2016). Równolegle jednak, od końca XIX w., rozwijał się ruch etnograficzny, a jego ukoronowaniem było powstanie we Lwowie w 1895 r. Towarzystwa Ludoznawczego i rozpoczęcie wydawania „Kwartalnika Etnograficznego Lud”. W redakcji czasopisma od 1909 r. zaczął pracować Adam Fischer, który aż do 1939 r. pełnił funkcję sekretarza Towarzystwa i redaktora tego pisma.

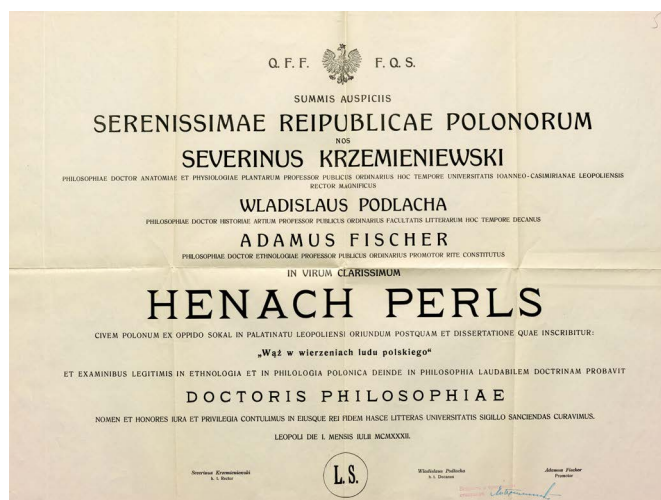
Il. 6. Adam Fischer (1932)

Sommer Semester. Vom 16. April				19.12. bis 15. August 1913			
Loz. Nr.	Lehrer und Vorlesung	Math.	Vorname des Quäters	Anmeldung	Eigenhändige Einzeichnung der Lehrer: Datum	Abrechnung? Datum	Platz-nr.
1.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Spezialkurs physische Anthropologie	10			v. Luschan 22.5		
2.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Volkswirtschaftslehre	10					
3.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Sozialanthropologie						
4.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Anthropologische Übungen				v. Luschan 22.5	31.7.13	
5.	Bei Herrn Prof. v. Luschan Anthropologisches Skizzenbuch						
6.	Bei Herrn Prof. A. Büchtemann Historische Ethnographik	10			Brückner 22.5	Brückner 22.5	
7.	Bei Herrn Prof. de Groot Volkskunde	10			Brückner 22.5	Brückner 22.5	
8.	Bei Herrn						
9.	Bei Herrn						
	Bei Herrn						

Il. 7. Strona z indeksu Adama Fischera (Uniwersytet Fryderyka Wilhelma, 1913)

W 1912 r. Fischer doktoryzował się z zakresu romanistyki i historii sztuki („Juan Ruiz el Arcipreste de Hita”), w 1913 r. studiował na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma (niem. Friedrich-Wilhelms-Universität) w Berlinie. Po habilitacji z etnologii w 1921 r. („Zwyczaj pogrzebowy ludu polskiego”) jako docent prywatny rozpoczął wykłady i ćwiczenia w Zakładzie Czekanowskiego. Gdy w 1924 r. utworzono odrębną Katedrę Etnologii objął ją Fischer mianowany profesorem nadzwyczajnym. W 1927 r. mianowany został profesorem zwyczajnym. Fischer pozostał w Katedrze do II wojny światowej (Sierżęga 2015: 35–48). Jego zainteresowania zawodowe koncentrowały się na folklorze i sztuce ludowej, zwłaszcza ludów słowiańskich. Zalicza się go do przedstawicieli szkoły kulturowo-historycznej. Zajmował się problematyką zwyczajów ludowych w różnych aspektach: obyczajowych (*Polskie widowiska ludowe*, Lwów 1916), pogrzebowych (*Zwyczaj pogrzebowy ludu polskiego*, Lwów 1921), rolniczych (*Zwyczaj rolniczy ludu polskiego*, Lwów 1927) i weselnych (*Kult wesela u Słowian*, [b.m.] 1927). W połowie lat 20. opracował pierwszy podręcznik etnografii polskiej (*Lud polski. Podręcznik etnografii Polski*, Lwów 1926). Interesowały go związki między środowiskiem geograficznym a zjawiskami etnograficznymi. Jednymi z najważniejszych jego osiągnięć były ogólne opracowania dotyczące etnografii poszczególnych nacji słowiańskich: Rusinów (*Rusini. Zarys etnografii Rusi*, Lwów 1928), Polabian (*Etnografia słowiańska*, z. 1: *Polabianie*, Lwów–Warszawa 1932), Łużyczan (*Etnografia słowiańska*, z. 2: *Łużycanie*, Lwów–Warszawa 1932), Polaków (*Etnografia słowiańska*, z. 3: *Polacy*, Lwów–Warszawa 1934), Kaszubów (*Kaszubi na tle etnografii Polski. Studium porównawcze*, Toruń 1934), a nawet dawnych Prusów (*Etnografia dawnych Prusów*, Lwów 1937). Interesowała go także tematyka wierzeń ludowych – w słowiańskie bóstwa, rośliny i drzewa (Simonides 2015: 23–47). Ponadto zajmował się zagadnieniami ludoznawczymi wybranych rejonów Polski, m.in. Pomorza (*Zarys etnograficzny województwa pomorskiego*, Toruń 1929; *Związek etnograficzny Pomorza z Polską*, Toruń 1930) i Kresów Wschodnich (*Zarys etnografii Polski Południowo-Wschodniej*, Lwów 1939). Dokumentował badania etnograficzne i etnologiczne (*Dziesięciolecie ludoznawstwa polskiego 1914–1924. Zestawienie bibliograficzne*, Lwów 1925), promował je na gruncie międzynarodowym (*Die polnische volkskundliche Forschung 1914–1924*, Leipzig 1925; *Die polnische volkskundliche Forschung 1925–1928*, Leipzig 1929) i konstytuował etnologię jako naukę (*Znaczenie etnologii dla innych nauk*, Lwów 1922; *O ujednolicieniu określenia i zakresu etnografii i etnologii*, [b.m.] ok. 1927). Niektóre jego dzieła miały charakter bardziej prac popularnonaukowych niż *stricto* naukowych, jednak dorobek jest imponujący. Ponadto redagował hasła dotyczące ludoznawstwa w *Ilustrowanej encyklopedii Trzaski, Everta, Michalskiego* (1926–1928). W 1928 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi, a dziesięć lat później Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski.

W okresie międzywojennym powstało sześć doktoratów z zakresu etnografii. Ich autorami byli: Alfred Bachmann (1927), Jan Falkowski (1930), Józef Gajek (1933), Aleksander Jaworczak (1933/1934), Henryk Perls (1932), Leon Popiel (1933).

Il. 8. Odpis dyplomu doktorskiego Henryka Perlśa (1932)

Działalność naukowo-badawcza pracowników Zakładu Etnologii obejmowała zagadnienia związane zarówno z etnografią, jak i etnologią. Zasięg terytorialny prac etnograficznych nie ograniczał się tylko do ziem południowo-wschodnich (Huculszczyzna, Bojkowszczyzna, Łemkowszczyzna, Podole), ale całej Polski (zwłaszcza Pomorza). Ponadto opracowywano zagadnienia szczegółowe, zarówno z zakresu kultury materialnej, jak i duchowej (Falkowski 1933: 183–192).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Etnologii

Rok po utworzeniu Katedry przyznano jej etat pomocniczy. Od 1925 r. mianowany został jako demonstrator student V roku Wydziału Humanistycznego Alfred Bachmann (1897–?)¹⁷, urodzony w rodzinie niemieckich menonitów, którzy mieszkali w gminie Kiernica-Lwów. Studia uniwersyteckie odbył w latach 1921–1925. W 1927 r. obronił doktorat. Po doktoracie awansował na stanowisko asystenta młodszego i zatrudniony był w Katedrze do końca 1930 r. Potem przeniósł się do Biblioteki Politechniki Lwowskiej.

Na miejsce Bachmanna zatrudniono od 1931 r. jako asystenta młodszego Jana Falkowskiego (1901 – ok. 1940)¹⁸. Doktorem filozofii w zakresie etnografii z etnologią

¹⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 76, [AUWR_UA_000_26_0_5_76_56138](#).

¹⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1939, [AUWR_UA_000_26_0_5_1939_56636](#).

i prehistorii został w 1930 r. (*Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleoetnologiczne*, Lwów 1931); promotorem jego pracy był A. Fischer. W 1932 r. Falkowski awansował na stanowisko asystenta starszego. W następnym roku przebywał na studiach zagranicznych (w Wiedniu, Berlinie, Hamburgu i Lipsku), korzystając ze stypendium Funduszu Kultury Narodowej. Po powrocie do Lwowa podjął obowiązki dydaktyczne. Habilitował się w 1938 r. (*Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Solotwińskiej i Łomnicy*, Lwów 1937). Od połowy lat 30. prowadził liczne prace terenowe w środkowych i wschodnich Karpatach (Engelking, Linkiewicz 2010: 63). Jego naukowe zainteresowania koncentrowały się wokół zagadnień kultury materialnej, pograniczy etnograficznych i zagadnień metodologicznych (Тарнавський 2015: 410–431).

Podczas pobytu Falkowskiego na stypendium na jego miejsce zatrudniono dwie osoby (prawdopodobnie etat asystenta starszego rozdzielono na dwa etaty – zastępców asystenta). Pierwszą z nich był Aleksander Jaworczak (1908–1993)¹⁹. W 1926 r. rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym UJK, gdzie uzyskał stopień magistra filologii polskiej oraz etnografii i etnologii (ok. 1930 r.). Doktorat u A. Fischera obronił prawdopodobnie między 1933 a 1934 r. Zatrudniony był jedynie przez dwa miesiące w 1933 r. Następnie przeprowadził się na Wołyń, gdzie pracował jako nauczyciel, a potem dyrektor gimnazjum i liceum (Spiss 2014: 75–82).

Drugim z przyjętych do pracy był Leon Popiel (1902–?)²⁰. Po studiach na UJK w 1933 r. obronił doktorat. Jego współpraca z Katedrą Etnologii miała dość skomplikowany charakter. Zatrudniano go do 1937 r. kilkakrotnie, przez pewien czas pracował jako wolontariusz. Był autorem pracy poświęconej opisowi obecności na ziemiach polskich stępy – urządzenia służącego do obłuskiwania i kruszenia ziarna na kaszę (*Stępa w Polsce*, Lwów 1937).

W roku akademickim 1937/38 jako zastępca asystenta pracował Kazimierz Żurowski (1909–1987)²¹. Dalszą działalność naukową po II wojnie światowej prowadził jako archeolog w ośrodkach akademickich Poznania i Torunia. W tym samym czasie zatrudniono Władysława Jagiełłę (1912–1944)²². W roku akademickim 1937/38 uzyskał on magisterium, a po rocznej pracy w Katedrze Prehistorii wrócił na asystencki etat na etnologię (Trapszyc 2014: 66–68).

¹⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2224, [AUWR_UA_000_26_0_5_2224_62742](#).

²⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1538, [AUWR_UA_000_26_0_5_1538_56730](#).

²¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 688, [AUWR_UA_000_26_0_5_688_52168](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 490, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_490_66541](#).

²² DALO, z. 26, op. 5, spr. 2225, [AUWR_UA_000_26_0_5_2225_62741](#).

Wiosną 1939 r. umowę z uczelnią na zatrudnienie w Katedrze Etnologii jako asystent młodszy wolontariusz podpisał Tadeusz Twarecki (1913–?)²³.

Lwowska szkoła etnologiczna

Kierujący Zakładem Etnologii UJK A. Fischer, redaktor naczelny „Ludu” i aktywny działacz Towarzystwa Ludoznawczego, miał zdolność gromadzenia wokół siebie licznej grupy uczniów i współpracowników (Тарнавський 2014b: 66). Zatrudniał zarówno swoich absolwentów, jak i studentów, którzy mieli zamiłowanie do badań etnologicznych; nie miał też uprzedzeń do różnych narodowości i wśród jego współpracowników byli Polacy, Ukraińcy i Żydzi (Linkiewicz 2019: 153–156). Prowadzone prace często były na styku etnologii i innych nauk. Szkoła badawcza Fischera charakteryzowała się położeniem nacisku na etnografię i etnologię słowiańską, opierała się na materiałach terenowych uzyskanych przez ekspedycje etnograficzne i metodzie „śladów”, a podczas prac korzystano z nowoczesnej metody kartowania terenu. Poszukiwano historycznych źródeł różnych zjawisk kultury ludowej, dla których konieczne było przygotowanie znaczącej bazy źródłowej w postaci „monografii etnograficznych”. Skupiano się na opisie kultury ludowej południowo-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Działania te były zgodne z linią polityczną ówczesnych władz polskich (wykonywano je na zlecenie Komisji Naukowych Badań Ziem Wschodnich). Za główny cel obrano sporządzenie opisu kultury ludowej (łemkowskiej, bojkowskiej i huculskiej), czyli, jak to nazywano, dokonanie „zdjęcia etnograficznego” ziem południowo-wschodniej II Rzeczypospolitej.

Katedra Archeologii Klasycznej i Prehistorii

Katedrę Archeologii Klasycznej i Prehistorii utworzono w 1905 r. i objął ją jako profesor nadzwyczajny Karol Hadaczek (1873–1914)²⁴. Był on uczniem Ludwika Ćwiklińskiego (1853–1942)²⁵. Hadaczek zajmował się prehistorią i archeologią starożytnej Grecji. Kierował pracami wykopaliskowymi w Galicji Wschodniej, a szczególnie ważne były odkrycia na cmentarzysku z okresu rzymskiego we wsi Gać koło Przeworska (stąd późniejsza nazwa „kultury przeworskiej”). Kilka miesięcy po zajęciu Lwowa przez Rosjan, w grudniu 1914 r., w wieku 41 lat popełnił samobójstwo (Bulyk 2006: 99–124).

²³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1862, [AUWR_UA_000_26_0_5_1862_56653](#).

²⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, [AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637](#).

²⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2019, [AUWR_UA_000_26_0_5_2019_62802](#).

Nr. 96 Wiedeń, sobota WIEDENSKI KURIER POLSKI.

lowi również oddali niezwykle usługi. Podczas walk pod Krakowem prowadzono przez twierdzę 16.000 jeńców rosyjskich. Po porażkach pod Krakowem, Boczkiem i Limanowem, Rosjanie cofnęli się nad Nidę i nad Dunajec.

† Karol Hadaczek
Wiedeń, 23 stycznia.

Przy udziale licznie zgromadzonej publiczności polskiej, profesorów obu Uniwersytetów polskich, oraz przedstawicieli Uniwersytetu wiedeńskiego i Ministerstwa oświaty — odbyło się dziś w kościele polskim OO. Zmartwychwstańców w Wiedniu nabożeństwo za spójką duszy ś. p. Karola Hadaczka, profesora Uniwersytetu lwowskiego.

Ś. p. Karol Hadaczek zmarł we Lwowie dnia 20 grudnia 1914 r. Śmiercią nagłą, stojącą pośrednio w związku z tragicznym losami kraju — nawiedzonego ciężko skutkami toczącej się wojny. Skon ten wybitny naukowiec polski przyczynił się do rozwoju nauki w Polsce przez swoje prace naukowe, a Uniwersytetowi — jednego z wybitniejszych profesorów.

Urodzony d. 24 stycznia 1873 w Grabowcach w Galicji wschodniej, nauki szkolne pobierał ś. p. Hadaczek w gimnazjum w Stanisławowie. Studia uniwersyteckie odbył najpierw we Lwowie (1893—1897), gdzie oddawał się przeważnie filozofii klasycznej i literaturze polskiej.

Pochodząc z rodziny niezamożnej od ławy szkolnej walczył z trudnymi warunkami studiów. Wytrwałością, zdolnościami i nieustępliwym zapalem w pracy, zyskał jednak już wczesnie uznanie i poparcie swych profesorów. Dzięki opiece i poparciu obecnego Szefa sekcji, Eksc. Owiklaskiego, a ówczesnego profesora filologii na Uniwersytecie lwowskim, który skierował go na drogę pracy naukowej, po daża w roku 1907 na Uniwersytet wiedeński, aby poświęcić się specjalnym studiom z zakresu archeologii klasycznej, historii starożytnej, prehistorii, numizmatyki i historii sztuki. Tu doktoryzował się w r. 1908, poczem w trzech latach następnych odbywa podróże naukowe po Grecji, Włoszech i Niemczech, jako stypendysta Uniwersytetu Wiedeńskiego. — Użytkowawszy w ten sposób gruntownie przygotowanie do pracy badawczej, naukowej, habilitował się we Lwowie w r. 1908, poczem szybko zostaje kolejno profesorem nadzwyczajnym (1905) i wreszcie zwyczajnym (1909) na katedrze archeologii klasycznej i prehistorii na Uniwersytecie lwowskim. W roku akad. 1912/14 — piastuje urząd dziekana Wydziału filozoficznego.

Pracę badawczą-naukową rozpoczyna już w r. 1897, publikując o „Nowo odkrytym dyplomie żołnierskim z czasów Hunów” (Zes IV), poczem w krótkich odstępach następują dalsze liczne prace, m.in. o przyczynach, wielkości naukowe badania, odnoszące się zarówno do zakresu archeologii, prehistorii, jak i historii sztuki. Zdobnąg mu one uznanie w świecie naukowym nie tylko w kraju, lecz i u obcych. Wkrótce więc zostaje członkiem-korespondentem (1903), a następnie członkiem zwyczajnym c. k. Inst. archeologicznego w Wiedniu, konserwatorem Centralnej Komisji dla zabytków sztuki i sztuki, współpracownikiem naukowym Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, a wreszcie w r. 1912 członkiem-korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie. Biorze udział w naukowej ekspedycji austriackiej do Egiptu, gdzie odkopuje grobowce egipskie, Nowocerkara. To skłania Go do dalszych badań nad epoką najstarszej dynastii Egiptu. Ze szczególnym jednak zamiłowaniem bada archeologicznie zabytki i prehistorię rodzinnego kraju.

Tu odnosi się liczne i wysoko cenione publikacje nad wykopaliskami dżurcz Bugu i Dniestr, w Przeworsku i w Sandomierskiem, w szczególności nad „skarbami złotymi z Michałowic”, nad wykopaliskami numizmatycznymi, odkrytego przez ementaryzka w Koczylowcach, nad ementaryzkiem całopolnem koło Przeworska i wiele innych. W księdze jubileuszowej Uniwersytetu lwowskiego w r. 1913 znajduje się cenna jego monografia o Fidyazie, oparta na najnowszym rękopisie, odnalezionym w papirusach epoki hellenistycznej.

To polubione zanotowanie niektórych tylko prac zmarłego daje miarę jego wszechstronności umysłowej, głębokiej wiedzy i nieopłytej pracowitości.

Tak samo w wykładach swych z największą lubością zajmuje się prehistorią ziem polskich, nie trzymając się szablonów, utartych dla klasyfikacji epok. Historia sztuki, w szczególności epoka-złota rzeźby greckiej, malarstwa grobowcowego epoki hellenistycznej, encyklopedia sztuki starożytnej — są również wyróżnianymi przez tematami wykładów.

Ceniony i lubiany przez kolegów i uczniów, zmarł ś. p. Hadaczek w przełomowych chwilach najtrudniejszej wojny światowej, zamyślony ogromem nieszcześcia, które spadło na kraj rodzinny, w wieku, w pełni rozwoju pracy naukowej, — dozwolawczy się lepszemu dla nas jutro. W sercach kolegów i przyjaciół serdeczny żal.

Cześć Jego zasłużonej pamięci! S. T.

„Dorotheer Bar“
[] I. Dorotheergasse 8. []
przy fortepianie: Rakowianu.

Niezbędna dla każdego żołnierza w polu
jest idealna, bez tuszczu, maść przeciw robactwu

„Horation“
nie barwiona, obmywanie nie potrzebne, zupełnie nie drażniąca skóry i nieszkodliwa
Wszystkie polskie artykuły specjalne, Seeburgera
herona i przeciw kaszlowi i Puder Haya.

Apteka, Wiedeń I, Graben nr. 7.

Polska Restauracja Trzebieńskiego
Wiedeń I, Tiefer Graben 23.

DLA
PALACYCH
ABADIE
10000 NAGRÓD
85000

II. 9. Wspomnienie pośmiertne o Karolu Hadaczku, „Wiedeński Kurier Polski” 1915, 96

II. 10. Edmund Bulanda

Przez dwa lata Katedra Archeologii nie była obsadzona. Dopiero w 1916 r. z Krakowa do Lwowa sprowadzono Edmunda Bulandę (Przeniosło, Przeniosło 2022: 143–146). Studiował na UJ, gdzie w 1908 r. obronił doktorat i habilitował w 1913 r. z archeologii klasycznej (*Bogen und Pfeil bei den Völkern des Altertums*). Profesorem nadzwyczajnym został na UL w 1916 r., a zwyczajnym cztery lata później. Pełnił obowiązki dziekana Wydziału Humanistycznego UJK (1926/27 i prodziekana w roku następnym) oraz rektora (1938/39). Podczas pracy na UJK wykładał architekturę i rzeźbę grecką, epigrafikę łacińską oraz historię i topografię starożytnego Rzymu, a na Wydziale Teologicznym także archeologię chrześcijańską, historię sztuki

kościelnej i konserwację zabytków sztuki kościelnej (Skład UJK: 1933/34). W 1946 r. wyjechał do Wrocławia, gdzie kierował Katedrą Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Wrocławskim (UWr).

Znaczna część jego dorobku naukowego obliczanego na ok. 50 pozycji powstała jeszcze przed przeniesieniem się do Lwowa (Słapek 2022: 474). Z okresu lwowskiego najważniejszą publikacją jest obszernie dzieło *Etruria i Etruskowie* (Lwów 1934). Opublikował kilka mniejszych tekstów na temat organizacji rzymskiego wymiaru sprawiedliwości oraz rzeźby rzymskiej.

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Archeologii Klasycznej i Prehistorii

W okresie międzywojennym w katedrze zatrudniono grupę kilkunastu asystentów, choć część z nich jako wolontariuszy, bez pobierania pensji (co zmuszało ich do poszukiwania płatnych zajęć i czasem prowadziło do rezygnacji z pracy naukowej). Przed wybuchem II wojny światowej habilitowali się dwaj uczniowie Bulandy (K. Michałowski i K. Majewski), a w latach powojennych samodzielnymi pracownikami nauki (docentami i profesorami) zostało sześć osób kolejnych jego uczniów.

Pierwszą osobą zatrudnioną w Katedrze Archeologii była Zofia Wisłocka (po mężu Remer, w DALO jako Zofia Remer-Wisłocka) (1898–1986)²⁶. Pracowała od 1917 do 1922 r. jako demonstratorka, a następnie asystentka młodsza. Tytuł doktora filozofii uzyskiwała w 1921 r. Od 1923 r. rozpoczęła pracę w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie i w tymże roku wzięła ślub z Tadeuszem Remerem. W 1931 r. przeprowadziła się do Borysławia, gdzie mąż został dyrektorem gimnazjum, i pozostawała tam do wojny. Po 1945 r. pracowała w Bibliotece Narodowej w Warszawie (Kołodziejska 1991: 7–12).

Od 1920 r. w seminarium archeologicznym pracowała, także jako demonstratorka, Janina Orosz (Oroszówna) (1895–1969?)²⁷. Na etacie asystentki młodszej pozostawała przez kolejne dwa lata, a po obronie doktoratu od 1923 r. awansowała na asystenta starszego i była zatrudniona na tym stanowisku aż do 1932 r. Po wojnie wyjechała do Wrocławia, gdzie w 1946 r. została mianowana adiunktem, a w 1962 r. objęła Katedrę Archeologii Śródziemnomorskiej UWr.

Będąc studentem IV roku WF, został zatrudniony w Katedrze jako asystent młodszy na krótki okres w latach 1922–1923 Jerzy Kulczycki (1898–1974)²⁸. Jego doktorat, którego promotorem był Konstanty Chyliński (1881–1939)²⁹, dotyczył form starożytnego

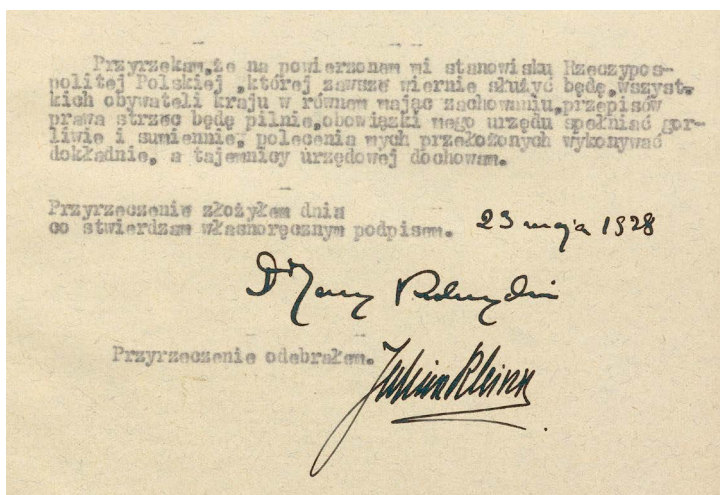
²⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1615, [AUWR_UA_000_26_0_5_1615_56719](#).

²⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1420, [AUWR_UA_000_26_0_5_1420_56746](#).

²⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1006, [AUWR_UA_000_26_0_5_1006_56816](#).

²⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 2016, [AUWR_UA_000_26_0_5_2016_62804](#).

meblarstwa greckiego i był z zakresu archeologii klasycznej, ale dalsze losy zawodowe związał Kulczycki jednak z Katedrą Historii Starożytnej UJK. Także incydentalnie w roku akademickim 1923/24 zatrudniony był jako demonstrator Klemens Żwirski (?-?)³⁰.

Il. 11. Tekst przyrzeczenia asystenta Jerzego Kulczyckiego (1928)

Od 1924 r. etat asystenta młodszego otrzymał Kazimierz Michałowski (1901–1981)³¹. W 1919 r. ukończył II gimnazjum w Tarnopolu. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Urlopowany z wojska rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym UJK. Po śmierci Jana Bołoz Antoniewicza (1858–1922)³², szukając promotora, trafił pod skrzydła Edmunda Bulandy (Гуменний 2016: 93–109). Jacek Lech nazwał go „największą gwiazdą wśród wychowanków E. Bulandy” (Lech 2006: 42). Początkowo pracował jako asystent młodszy (1924–1927). Doktorat obronił w 1926 r. („Niobidzi w sztuce starożytnej”) i w roku następnym został asystentem starszym. Od 1927 r. przez trzy lata odbywał liczne podróże, m.in. do Berlina, Münster, Rzymu i Paryża. Brał też w tym czasie udział w wykopaliskach w Grecji, na Thasos, Delos oraz Krecie. Prace te pozwoliły mu na zebranie niezbędnych materiałów do napisania rozprawy habilitacyjnej (*O sztuce doryckiej*, Warszawa 1929). Zatwierdzenie habilitacji nastąpiło w 1930 r. i na tej podstawie Michałowskiego mianowano docentem archeologii klasycznej na UJK. Formalnie zatrudniony był we Lwowie do 1933 r., ale już w 1930 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie został zastępcą profesora (1931), następnie profesorem nadzwyczajnym (1933) i zwyczajnym (1937) oraz twórcą Katedry Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Warszawskim.

³⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 660, [AUWR_UA_000_26_0_5_660_52171](#).

³¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1269, [AUWR_UA_000_26_0_5_1269_56759](#).

³² DALO, z. 26, op. 5, spr. 25, [AUWR_UA_000_26_0_5_25_49162](#).

Kazimierz Majewski (1903–1981)³³ studia z zakresu archeologii odbył na UJK w latach 1922–1927. Doświadczenie naukowe uzupełniał w ośrodkach zagranicznych (Berlin, Rzym, Ateny). Dwa lata później obronił doktorat („Taniec w Egei w świetle źródeł zabytkowych kreteńsko-mykeńskich”). Od 1928 r. był zatrudniony jako asystent młodszy w Zakładzie Archeologii Klasycznej na UJK, a dwa lata później objął po Michałowskim etat asystenta starszego. W 1932 r. uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie historii w Katedrze K. Chylińskiego. Habilitował się w 1935 r. (*Figuralna plastyka cykladzka. Geneza i rozwój form*), a w następnym roku uzyskał *venia legendi* z archeologii klasycznej, jednak do wybuchu wojny zatrudniony był na stanowisku asystenta starszego (Kościółek 2016: 189–209). W latach 1931–1937 dzięki stypendiom Funduszu Kultury Narodowej i Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odbywał liczne podróże po Europie. W Grecji uczestniczył w pracach archeologicznych na Peloponezie i Krecie (Press et al. 1982: 9–45). W 1939 r. objął kierownictwo Katedry Historii Starożytnej na wniosek Bulandy, który sprawował wówczas urząd rektora. Po wojnie kontynuował działalność naukową we Wrocławiu i Warszawie.

Krótki i dość luźny związek z Katedrą Archeologii Klasycznej UJK miał Kazimierz Zakrzewski (1900–1941)³⁴, związany bardziej z historią starożytną, jednak przez kilka miesięcy 1929 r. zatrudniony był jako asystent starszy w Katedrze Archeologii. W roku akademickim 1929/30 Katedrę Archeologii jako asystenci wolontariusze wspomagały dwie nietuzinkowe postaci: Janusz Witwicki (1903–1946) i Helena Cehak (1902–1979). Witwicki z dyplomem inżyniera architekta Politechniki Lwowskiej uzyskanym w 1926 r. rozpoczął studia z zakresu historii sztuki na UJK. Mimo kilku realizacji architektonicznych najbardziej znany jest jako twórca „Panoramy plastycznej dawnego Lwowa” (Koniarek 2016: 75–100). Natomiast Cehak została wolontariuszką tuż przed doktoratem z archeologii klasycznej, który obroniła w 1930 r. u L. Kozłowskiego. Po studiach została zatrudniona jako asystentka starsza, a później adiunkt w Katedrze Archeologii Klasycznej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (USB). Po wojnie pracowała krótko w Toruniu, a potem (wspólnie z mężem Włodzimierzem Hołubowiczem, którego poślubiła w 1934 r.) do końca życia rozwijała ośrodek archeologiczny na UW (Gediga 1980: 455–457).

Gdy w 1930 r. K. Majewski objął etat asystenta starszego, na zwolnione przez niego miejsce asystenta młodszego w Katedrze Bulandy mianowano Ukraińca Iwana Starczuka (ukr. Іван Старчук, w DALO jako Jan Starczuk) (1894–1950)³⁵. Studia z historii sztuki na UJK Starczuk rozpoczął w 1925 r., a pracę doktorską obronił w 1931 r.

³³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1154, [AUWR_UA_000_26_0_5_1154_56779](#).

³⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 713, [AUWR_UA_000_26_0_5_713_52162](#).

³⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1802, [AUWR_UA_000_26_0_5_1802_56674](#).

(„Rzeźby starożytne z Wilanowa”). Tematyka obecności artefaktów antycznych w zbiorach polskich była przedmiotem jego kolejnej pracy, w której charakteryzował rzeźby z Łańcuta, Wilanowa, Łazienek (*Antiquités de Pologne*, „Revue archéologique” 1935). W 1934 r. uzyskał awans na asystenta starszego, a już od 1935 r. został mianowany adiunktem (Sytnyk 2006: 130). Odbił liczne podróże naukowe, badając zbiory muzealne i zabytki starożytne (1931 – Węgry, Jugosławia, Grecja, Turcja, Bułgaria; 1932 – Niemcy, Anglia; 1933 – Węgry, Jugosławia, Grecja, Bułgaria, Rumunia). W działalności naukowej skupiał się na kreteńsko-mykeńskiej technice malarstwa ściennego oraz malarstwie ściennym, sztalugowym i woskowym Greków i Rzymian (*Conception of the ornament and foundation of its evolution*, „Eos” 1933). Równolegle interesował się historią średniowiecznych zabytków Ukrainy (Гринюка 2014: 93–98).

Roman Petelenz-Łukasiewicz (1900–1949)³⁶ był synem znanego germanisty i autora podręczników szkolnych Karola Petelenza. Od 1926 r. studiował na UJK archeologię klasyczną, zakończoną uzyskaniem stopnia doktora filozofii w 1930 r. na podstawie rozprawy „Dwanaście prac Heraklesa w młodszej rzeźbie greckiej”, której promotorem był Bulanda. Od 1930 do 1933 r. był zatrudniony w katedrze jako wolontariusz. Po odejściu z UJK udzielał się w ruchu regionalistycznym i organizacjach społecznych (Petelenz-Łukasiewicz, online). W 1935 r. na stanowisku zastępcy asystenta została zatrudniona w katedrze studentka V roku Alina Chodaczek (1912–?)³⁷, która była córką znanego filologa klasycznego Władysława Chodaczka (1884–1944)³⁸. Po obronie magisterium awansowała w 1936 r. na asystenta młodszego, a od 1938 r. została asystentem starszym. Opublikowała jedną większą pracę (*De Prisciani Lydi Solutionum capite VI*, Lwów 1936).

Tuż przed wybuchem II wojny światowej w Katedrze Archeologii zatrudniony został Eugeniusz Konik (1914–2002)³⁹. W 1933 r. rozpoczął studia na filologii klasycznej na UJK, a od 1938 r., jeszcze jako student V roku, podjął pracę w charakterze zastępcy asystenta. W „Przeglądzie Klasycznym” w 1937 r. opublikował swoją pierwszą rozprawę naukową (*Pheidiasa fryz partenowski*). Jego zainteresowania naukowe oscylowały między archeologią, filologią klasyczną i historią starożytną. Brał udział w kampanii wrześniowej, a po wojnie pracował na uniwersytetach w Lublinie i we Wrocławiu.

Rajmund Gostkowski (1885–1966)⁴⁰ był związany z kilkoma uniwersytetami. Studiował w latach 1903–1906 na UJ filologię klasyczną i archeologię klasyczną. Naukę kontynuował w Wiedniu i Berlinie. Doktoryzował się w 1925 r. w Krakowie („Kapłaństwo

³⁶ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1483, [AUWR_UA_000_26_0_5_1483_56738](#).

³⁷ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1992, [AUWR_UA_000_26_0_5_1992_56621](#).

³⁸ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1993, [AUWR_UA_000_26_0_5_1993_56620](#).

ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 199, [AUWR_UA_001_P_119_0_1_199_66624](#).

³⁹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 910, [AUWR_UA_000_26_0_5_910_56827](#).

⁴⁰ DALO, z. 26, op. 5, spr. 478, [AUWR_UA_000_26_0_5_478_51604](#).

rzymskie”); prowadził tam też wykłady zlecone, a od 1929 do 1937 r. zatrudniony był jako zastępca profesora na USB (od 1937 r. jako profesor nadzwyczajny). W 1932 r. wniósł podanie o habilitację na Wydziale Humanistycznym UJK. Pracę habilitacyjną stanowiło opracowanie „Ikonografia kapłańska w sztuce greckiej”. Dzieło opublikowane zostało w Wilnie w 1934 r. pod nieco zmienionym tytułem: *Kapłani i kapłanki w sztuce kretańsko-mykeńskiej i greckiej*. Sprawa ciągnęła się długo i dopiero w 1934 r. Gostkowski wygłosił wykład habilitacyjny („Początki malarstwa rzymskiego”). Na tej podstawie Rada WH udzieliła mu *venia legendi* z archeologii klasycznej. Jednak nigdy nie rozpoczął wykładów we Lwowie. Do wojny pozostał w Wilnie, a po niej wykładał na uniwersytetach w Łodzi, Toruniu i Lublinie.

Z Katedrą Archeologii związany był także Józef Świtkowski (1876–1942)⁴¹, zatrudniony od 1921 r. jako lektor techniki fotograficznej w Pracowni Fotograficznej w Katedrze Archeologii Klasycznej. Prowadził zajęcia z technik fotograficznych. Realizował też zamówienia na przeźrocza dla różnych katedr uczelni oraz dla prowadzących Powszechne Wykłady Uniwersyteckie. Na zamówienie Bulandy wykonał kilka urządzeń, m.in. przyrząd do równomiernego oświetlania fotografowanych przedmiotów oraz przyrząd do ich umocowywania w położeniu pionowym. Publikował dużo prac z zakresu technik fotograficznych w czasopiśmie niemieckich i polskich. Był też autorem kilku popularnych podręczników fotografii (m.in. *Fotografia praktyczna. Do użytku amatorów i fotografów zawodowych*, Lwów 1926; *Powiększanie*, Poznań 1938; *Retusz. Poradnik fotograficzny*, Poznań 1939).

Katedra Prehistorii

Szansa na stworzenie odrębnej Katedry Prehistorii we Lwowie powstała jeszcze podczas I wojny światowej, ostatecznie jednak formalnie utworzono ją w 1921 r. (Stolpiak 1982). Przez cały okres międzywojenny kierował nią Leon Kozłowski (Kozłowski, Sytnyk 2010). Doktoryzował się w Tybindze w 1918 r. w zakresie geologii jako przedmiotu głównego oraz geografii i archeologii klasycznej jako przedmiotu pobocznego na podstawie pracy „Die Steinzeit auf Dünengebiet der kleinpolnischen Höhe”. Przez całe swoje życie zawodowe łączył pracę naukową z działalnością polityczną (Woźny 2015: 69–81). Habilitował się w Krakowie w 1920 r. (*Groby megalityczne na wschód od Odry*, „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” 1921). Gdy objął Katedrę Prehistorii na UJK dekretem Naczelnika Państwa został mianowany profesorem nadzwyczajnym archeologii przedhistorycznej. Obowiązki naukowe pełnił w latach

⁴¹ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1700, [AUWR_UA_000_26_0_5_1700_56701](#).

1921–1931 i 1935–1939, a przerwa w zatrudnieniu wynikała z urlopowania na czas pełnienia funkcji politycznych – ministra reform rolnych, podsekretarza stanu w ministerstwie skarbu i premiera. Ponadto od 1928 r. był posłem na sejm, a w latach 1935–1939 senatorem (stał na czele komisji budżetowej). Funkcję premiera pełnił w latach 1934–1935, w trudnym politycznie czasie. Od 1935 r. powrócił na uczelnię do pracy naukowej i dydaktycznej (Bilas 2018: 438–445).

Zainteresowania Kozłowskiego oscylowały wokół Słowian i pradziejów Polski. Na lata 20. przypadł okres jego szczególnej aktywności naukowej. Prace dotyczyły głównie epoki kamienia (*Starsza epoka kamienna w Polsce*, Poznań 1922; *Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej*, Lwów–Warszawa 1923; *Młodsza epoka kamienna w Polsce*, Lwów 1924) i w mniejszym stopniu brązu (*Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływu na ruchy etniczne i zaludnienie Polski*, Lwów 1928). Na łamach czasopisma „Lud” podejmował zagadnienia teoretyczne i metodologiczne. Powrót do działań naukowych w drugiej połowie lat 30. zaowocował pracą *Wenedowie w źródłach historycznych i w świetle kartografii prehistorycznej* (Lwów 1937), a tuż przed wojną wydał *Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej* (Bilas 2010: 328–367).

Cechą charakterystyczną działań naukowych Kozłowskiego była duża aktywność na polu międzynarodowym. Odbił liczne podróże po krajach południowej i zachodniej Europy. Nawiązywał kontakty z nauką europejską, współpracując z archeologami niemieckimi, francuskimi i brytyjskimi (Burdukiewicz, Burdukiewicz 2012: 205–206). Otrzymał m.in. Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych, Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, a także portugalski Krzyż Wielki Orderu Chrystusa i węgierski Order Zasługi I klasy. Charakteryzując osobę i dokonania lwowskiego archeologa, Ołeksandr Sytnyk stwierdził, że „prawdopodobnie najważniejszym wkładem L. Kozłowskiego w naukę są jego uczniowie” (Sytnyk 2006: 131).

Naukowe siły pomocnicze w Katedrze Prehistorii

W pierwszym roku funkcjonowania Katedry Prehistorii na stanowisku asystenta młodszego zatrudniony został Karol Stojanowski (1895–1947)⁴². W 1924 r., gdy obronił doktorat z antropologii u J. Czekanowskiego (*Typy kraniologiczne Polski*, „Kosmos” 1924), otrzymał awans na asystenta starszego i na UJK pozostawał do 1926 r., kiedy przeniósł się do Poznania. Mimo zatrudnienia w Katedrze Prehistorii tematyka prac

⁴² DALO, z. 26, op. 5, spr. 1823, [AUWR_UA_000_26_0_5_1823_56670](#).

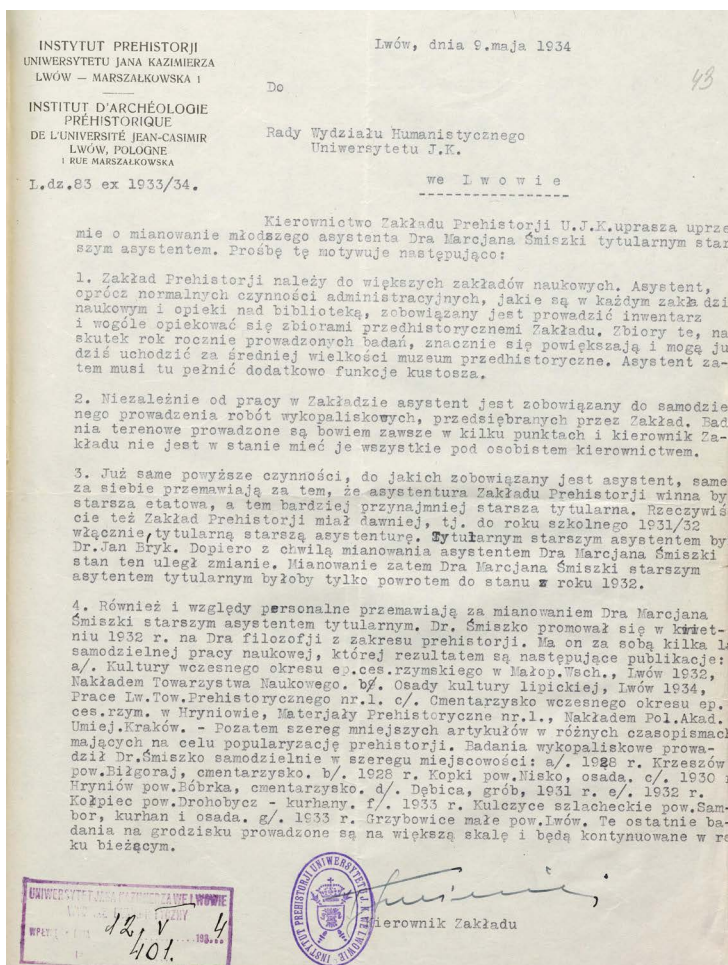
Stojanowskiego była ściśle związana z antropologią (nie tylko dlatego, że Czekanowski był promotorem jego doktoratu). Zainteresowania naukowe dotyczyły głównie antropologii politycznej, społecznej oraz historycznej i koncentrowały się wokół zagadnień dziedziczności, kwestii rasowych i eugeniki (*Rasowe podstawy eugeniki*, Poznań 1927). W badaniach stosował metody klasyfikacyjne wypracowane przez swego mistrza Jana Czekanowskiego. Charakterystycznym tego przykładem była praca poświęcona korelacji rasy z kształtem i długością penisa. Inspiracją były dla niego uwagi Eugena Fischera o Murzynach, natomiast okazji do wykonania potrzebnych badań terenowych dostarczyło wojsko – ułani stacjonujący w Czortkowie (*Rasowe zróżnicowanie genitaliów męskich a circumcisio*, „Kosmos” 1925).

Po przenosinach Stojanowskiego do Poznania został zatrudniony w Katedrze jako demonstrator Jan Bryk (1899–1940)⁴³. Studia na Wydziale Filozoficznym UJK podjął w 1922 r. i zwięździł doktoratem w 1926 r. Awansował wówczas na asystenta młodszego, a trzy lata później na asystenta starszego. Ponadto był członkiem Komisji Prehistorycznej i Antropologicznej Polskiej Akademii Umiejętności. Z zatrudnienia na uniwersytecie zrezygnował w 1932 r., aby od roku następnego aż do II wojny światowej pełnić funkcję burmistrza Kamionki Strumiłowej (Погоральський 2011a: 241). Bryk był specjalistą od doby mezolitu, brązu i wczesnego żelaza na Wołyniu i Podolu. Jeszcze jako student opublikował w 1924 r. w „Wiadomościach Archeologicznych” pracę *Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich* oraz efekty swoich badań kranologicznych (*Czaszki z Remenowa*, „Kosmos” 1925). Prowadził liczne badania stanowisk archeologicznych. Na podstawie wykopalisk w Gajach Lewiatyńskich i Sapanowie opublikował pracę o kulturach epoki kamiennej w okolicach Krzemieńca, która była podstawą jego doktoratu (*Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1928). Badał też kurhany z epoki brązu i cmentarzyska ciałopalne (Sytnyk 2006: 136).

Na zwolnione przez Bryka miejsce zatrudniono Markijana Smiszkę (ukr. Маркіян Смішко, w DALO jako Marcján Śmiszko) (1900–1981)⁴⁴. Ten grekokatolik narodowości ukraińskiej w 1926 r. rozpoczął studia w zakresie archeologii na UJK. Doktorat u L. Kozłowskiego obronił w 1932 r. (*Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*, Lwów 1932) i zatrudniony został na stanowisku asystenta młodszego. Awans na asystenta starszego uzyskał w 1934 r., a od 1937 r. do wojny pracował na stanowisku adiunkta. Prowadził liczne badania wykopaliskowe (Ситник 2013: 11–21). Po 1945 r. pozostał we Lwowie i do końca życia związany był z Katedrą Prehistorii.

⁴³ DALO, z. 26, op. 5, spr. 166, [AUWR_UA_000_26_0_5_166_51673](#).

⁴⁴ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, [AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684](#).

II. 12. Prośba kierownictwa Zakładu Prehistorii UJK o mianowanie Markijana Smiszki na stanowisko asystenta starszego (1934)

Ważną postacią w Katedrze Prehistorii był Tadeusz Sulimirski (1898–1983)⁴⁵. W latach 1921–1924 studiował prawo i ekonomię na UJK, a po uzyskaniu doktoratu z prawa ponownie zapisał się na uniwersytet, tym razem podejmując studia z archeologii pradziejowej, które zwieńczył doktoratem u L. Kozłowskiego (*Brązy Małopolski Środkowej*, Lwów 1929). Jeszcze podczas studiów i po doktoracie odbył kilka podróży naukowych, prowadził też badania wykopaliskowe w Wysocku (pow. brodzki), Hryniowie (pow. bóbrecki), Ulwówku (pow. sokalski), Dobrowlanach (pow. zaleszczycki). Już w 1931 r. przeszedł procedurę habilitacyjną, w ramach której przedstawił pracę *Kultura wysocka* (Kraków 1931). Przez cztery lata (1931–1935), gdy Kozłowski pełnił funkcje państwowe, Sulimirski zatrudniony był na stanowisku zastępcy kierownika Katedry Prehistorii (Chochorowski 2004).

⁴⁵ DALO, z. 26, op. 5, spr. 1841, AUWR_UA_000_26_0_5_1841_56664.

W badaniach naukowych zajmował się epoką brązu, interesował się także dziejami ludów barbarzyńskich: Scytów, Sarmatów i Traków, które niejednokrotnie wchodziły w kontakty z Cesarstwem Rzymskim (*Ergebnisse archäologischer Forschung im Dorfe Wysocko, Kr. Brody, Südostpolen*, „Bulletin international de l'Académie Polonaise des sciences et des lettres” 1930; *Skarby brązowe z Kamionki Wielkiej w pow. kołomyjskim i z Potoczysk, w pow. horodeńskim*, Poznań 1930; *Die Kisten- und Glockengräberkultur in Südostpolen*, „Światowit” 1933). Odegrał znaczącą rolę w ochronie stanowisk archeologicznych. W 1936 r., po niespodziewanej śmierci Józefa Żurowskiego, Sulimirski objął Katedrę Prehistorycznej Archeologii Polski UJ. Został odznaczony Krzyżem Walecznych (1922) i Medalem Niepodległości (1932). W czasie II wojny przebywał w Wielkiej Brytanii, a po 1945 r. nie wrócił do kraju.

Gdy Smiszkę przeniesiono na etat adiunkta, na jego miejsce jako asystenta młodszego zatrudniono w roku akademickim 1937/38 W. Jagiełłę. Przed i po okresie pracy w Katedrze Prehistorii był on związany z Katedrą Etnologii. Od 1938 r. jego miejsce zajął Kazimierz Żurowski. Był on jedną z osób, które trudno jednoznacznie zakwalifikować do określonej dyscypliny (i katedry). Pod koniec okresu międzywojennego pracował w dwóch różnych katedrach (etnologii i prehistorii). Studia na Wydziale Humanistycznym UJK rozpoczął w 1934 r., wybierając jako przedmioty główne prehistorię i etnologię. Od 1937 r., gdy był studentem IV roku, zatrudniono go jako zastępcę asystenta w Zakładzie Etnologicznym UJK u A. Fischera (objął etat L. Popiela). W następnym roku po skończeniu studiów i uzyskaniu magisterium przeszedł do Katedry Prehistorii (L. Kozłowski) także jako asystent młodszy (Погоральський 2011b: 502). Wiosną 1939 r. prawdopodobnie starał się o zatrudnienie w szkole. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim w 1949 r. Pracował na uniwersytetach w Poznaniu i Toruniu.

Irena Siwak (Siwakówna) (1911–?), już po uzyskaniu tytułu magistra prehistorii, zatrudniona także jako pracownik umysłowy w Muzeum Miejskim we Lwowie, która przyjęta została jako asystent młodszy od 1 września 1939 r., nie zdążyła podjąć tej pracy.

Działalność dydaktyczna w Katedrze Prehistorii była dość specyficzna, przede wszystkim ze względu na dużą rolę ćwiczeń i zajęć terenowych. Ponadto gromadzono zbiory o charakterze muzealnym. Zebrane artefakty tworzyły, jak nazwał je w 1934 r. Kozłowski, „średniej wielkości muzeum przedhistoryczne”. Katedra należała do najlepszych w II Rzeczypospolitej (Lech 2006: 39). Prowadzone badania naukowe obejmowały szerokie spektrum zagadnień (Білас 2005: 46–114). Wśród studentów Kozłowskiego byli przedstawiciele różnych narodowości: Polacy, Ukraińcy, Żydzi, a nawet Rosjanin Igor Swiesznikow (ros. Игор Свешников). Jak to określił J. Lech: „W dusznej atmosferze polskiego nacjonalizmu i panoszącej się na Uniwersytecie Lwowskim polskiej młodzieży narodowej katedra Leona Kozłowskiego mogła stanowić wzorcowy przykład

zgodnego współżycia i współpracy przedstawicieli różnych narodowości Rzeczypospolitej” (Lech 2006: 46).

Podsumowanie

Na lwowskiej antropologii, etnologii, archeologii i prehistorii największe piętno odcisnęły naukowe dokonania stojących na czele tych katedr wybitnych profesorów: J. Czekanowskiego, A. Fischera, E. Bulandy, L. Kozłowskiego. Oprócz własnego imponującego dorobku potrafili zgromadzić wokół siebie zespoły studentów i początkujących naukowców, którzy rozwijali na UJK swoje kariery. Ogromny dorobek lwowskiej szkoły antropologii w zakresie etnogenezy, sławistyki, geograficznego zróżnicowania rasowego ludności polegał na tym, że wśród uczniów Czekanowskiego i osób zaliczanych do jego szkoły znajdowali się lekarze, zoolodzy, historycy, archeolodzy, etnografowie, psychologowie, pedagodzy i prawnicy. Byli wśród nich m.in. B. Rosiński, K. Stojanowski, S. Klimek, S. Żejmo-Żejmis, K. Sobolski, S. Czortkower i T. Henzel (Ситник 2012: 131–136). Z kolei A. Fischer i zatrudnieni w Katedrze Etnologii jego współpracownicy znacząco wpłynęli na rozwój subdyscypliny etnologii, jaką jest historia kultury ludowej. Znaczenie osiągnięć naukowych było tym większe, że bardzo dbano o kontakty międzynarodowe, a sam Fischer często występował poza Polską na zjazdach, konferencjach i kongresach. W Katedrze Archeologii Bulandy oprócz jego dwóch wybitnych uczniów – K. Michałowskiego i K. Majewskiego – którzy habilitowali się w latach 30., grupa innych osób rozpoczynała swoje kariery naukowe. W Katedrze Prehistorii wyrazistą postacią był L. Kozłowski. On i grupa jego uczniów regularnie prowadzili prace wykopaliskowe, pełnili też ważną funkcję konserwatorów zabytków prehistorycznych na terenie południowo-wschodniej Polski.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- ALNUIF – Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (ukr. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка)
Zespół P-119, opis 1: Sprawy osobowe pracowników
z. P-119, op. 1, spr. 199 – Chodaczek Władysław
z. P-119, op. 1, spr. 204 – Czekanowski Jan
z. P-119, op. 1, spr. 205 – Czortkower Salomon
z. P-119, op. 1, spr. 194 – Fischer Adam
z. P-119, op. 1, spr. 555 – Perls Henryk

- z. P-119, op. 1, spr. 157_a – Rosiński Bolesław
- z. P-119, op. 1, spr. 457 – Wokroj Franciszek
- z. P-119, op. 1, spr. 490 – Żurowski Kazimierz

DALO – Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego (ukr. Державний архів Львівської області)

Zespół 26, opis 5: Sprawy personalne grona profesorskiego i urzędników

- z. 26, op. 5, spr. 25 – Antoniewicz Bołoz Jan
- z. 26, op. 5, spr. 76 – Bachmann Alfred
- z. 26, op. 5, spr. 166 – Bryk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 174 – Bulanda Edmund
- z. 26, op. 5, spr. 1992 – Chodaczek Alina
- z. 26, op. 5, spr. 1993 – Chodaczek Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 2016 – Chyliński Konstanty
- z. 26, op. 5, spr. 2032 – Cieszyński Antoni
- z. 26, op. 5, spr. 2040 – Ciszewski Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 2056 – Czekanowski Jan
- z. 26, op. 5, spr. 2078 – Czortkower Salomon
- z. 26, op. 5, spr. 2019 – Ćwikliński Ludwik
- z. 26, op. 5, spr. 628 – Dybowski Benedykt
- z. 26, op. 5, spr. 1939 – Falkowski Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1956 – Fischer Adam
- z. 26, op. 5, spr. 478 – Gostkowski Rajmund
- z. 26, op. 5, spr. 513 – Gryglaszewska Marta
- z. 26, op. 5, spr. 336 – Hadaczek Karol
- z. 26, op. 5, spr. 398 – Henzel Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 2225 – Jagiełło Władysław
- z. 26, op. 5, spr. 2224 – Jaworczak Aleksander
- z. 26, op. 5, spr. 857 – Klimek Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 910 – Konik Eugeniusz
- z. 26, op. 5, spr. 891 – Kozłowski Leon
- z. 26, op. 5, spr. 1006 – Kulczycki Jerzy
- z. 26, op. 5, spr. 1154 – Majewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1269 – Michałowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 1257_a – Minkowska Eugenia
- z. 26, op. 5, spr. 1420 – Orosz Janina
- z. 26, op. 5, spr. 1483 – Petelenz-Łukasiewicz Roman
- z. 26, op. 5, spr. 1538 – Popiel Leon
- z. 26, op. 5, spr. 1615 – Remer-Wisłocka Zofia
- z. 26, op. 5, spr. 1639 – Rosiński Bolesław
- z. 26, op. 5, spr. 1769 – Sobolski Konstanty

- z. 26, op. 5, spr. 1802 – Starczuk Jan
- z. 26, op. 5, spr. 1823 – Stojanowski Karol
- z. 26, op. 5, spr. 1841 – Sulimirski Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 1758 – Śmiszko Marcjan
- z. 26, op. 5, spr. 1700 – Świtkowski Józef
- z. 26, op. 5, spr. 1862 – Twarecki Tadeusz
- z. 26, op. 5, spr. 713 – Zakrzewski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 663 – Żejmo-Żejmis Stanisław
- z. 26, op. 5, spr. 688 – Żurowski Kazimierz
- z. 26, op. 5, spr. 660 – Żwirski Klemens

Opracowania. Źródła drukowane i internetowe

- Bielicki Tadeusz, Krupiński Tadeusz, Strzałko Jan (1987): *Historia antropologii w Polsce*, „Przegląd Antropologiczny” 53, 1–28.
- Bilas Natalia (2010): *Leon Kozłowski – profesor Katedry Archeologii Prehistorycznej ze specjalnym uwzględnieniem prehistorii ziem polskich (1921–1939) Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Profesor Leon Kozłowski*, red. S.K. Kozłowski, O. Sytnyk, Lwów–Warszawa, 328–367.
- Bilas Natalia (2018): *Archaeological Research at the Lvov University. Interwar Period*, [w:] *Between History and Archaeology. Papers in honour of Jacek Lech*, eds. D.H. Werra, M. Woźny, Oxford, 435–453.
- Brzęk Gabriel (1994): *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, wyd. 2, Wrocław.
- Bułyk Natalia (2006): *Od „Przeglądu Archeologicznego” do Karola Hadaczka: archeologia lwowska w latach 1876–1914*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 99–124.
- Burdukiewicz Aleksandra, Burdukiewicz Jan Michał (2012): *Profesor Leon Kozłowski jako człowiek, uczony, polityk i jego wpływ na archeologię wrocławską*, „Wychowanie w Rodzinie” 5, 193–213.
- Chochorowski Jan, red., (2004): *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego*, Kraków.
- Czekanowski Jan (1925): *Sprawozdanie z działalności naukowej Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/5*, „Lud” 4 (24), 190–193.
- Czekanowski Jan (1928): *Działalność Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w piętnastoleciu 1914–1928*, „Lud” 7, 183–190 (jako nadbitka: Lwów 1929).
- Dyakowski Bogdan (2003): *Badacz dalekiej północy (Benedykt Dybowski)*, Warszawa.

- Dzierżykraj-Rogalski Tadeusz (1967): *Prof. dr Jan Czekanowski (1882–1965)*, „Rocznik Białostocki” 7, 341–343.
- Engelking Anna, Linkiewicz Olga (2010): *Jan Kanty Emil Alfred Falkowski (1901 – ok. 1940)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, red. A. Spis, Z. Szromb-Rysowa, Wrocław–Kraków, 61–72.
- Falkowski Jan (1933): *Dziesięciolecie Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, „Lud” 2 (12), 183–192.
- Gajek Józef (1928): *Sprawozdanie z czynności „Koła Nauk Antropologicznych” studentów U.J.K. za rok 1928/1929 r.*, „Lud” 7, 191–192.
- Gediga Bogusław (1980): *Prof. dr Helena Cehak-Hołudowiczowa*, „Archeologia Polski” 25 (2), 455–457.
- Jaskulski Piotr, Sołtysiak Arkadiusz (2004): *Diagram Czekanowskiego. Pomysł, historia, zastosowania*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Taksonomia” 1022, 11, 374–383.
- Kołodziejska Jadwiga (1991): *Zofia Krystyna Remerowa (1898–1986)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 25, s. 7–12.
- Koniarek Łukasz (2016): *Zarys dziejów „Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa” inżyniera Janusza Witwickiego*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 26/27, 75–100.
- Kościółek Łukasz (2016): *Z Tarnopola do Faras. Życie i działalność naukowa prof. Kazimierza Michałowskiego*, [w:] *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*, t. 4, red. J.C. Kałużny, Kraków, 189–209.
- Kozłowski Stefan Karol, Sytnyk Ołeksandr, red., (2010): *Profesor Leon Kozłowski*, Lwów–Warszawa.
- Lech Jacek (2006): *Z badań polsko-ukraińskich związków w dziedzinie archeologii do II wojny światowej*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 5–59.
- Linkiewicz Olga (2019): *Henryk (Henach) Perls (1904–1943). Etnolog, polonista, pedagog, współpracownik Zakładu Etnologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Zakładu Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 5, red. K. Ceklarz, A. Spis, J. Święch, Kraków, 153–156.
- Malinowski Andrzej (1993): *Profesor Franciszek Wokroj (1906–1991)*, „Przegląd Antropologiczny” 56 (1–2), 3–4.
- Petelenz-Łukasiewicz Jacek, *Roman Petelenz-Łukasiewicz (1900–1949)*
[<http://stowarzyszeniehistorykowstarozytnosci.edu.pl/portfolio/roman-petelenz-lukasiewicz-1900-1949/>] [dostęp online: 18.05.2023].

- Press Ludwika et al. (1982): *Kazimierz Majewski (25 III 1903 – 27 VII 1981). Życie i dzieło*, „Archeologia” 33, 9–45.
- Przeniosło Małgorzata, Przeniosło Marek (2022): *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce.
- Sierżęga Paweł (2015): *Adam Robert Fischer (1889–1943). Szkic do portretu*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Przeniosło, L. Michalska-Bracha, Kielce, 35–48.
- Simonides Dorota (2015): *Miejsce Adama Fischera w historii polskiej folklorystyki*, [w:] *Adam Fischer*, red. P. Grochowski, A. Miancki, Toruń–Wrocław, 23–47.
- Skład UJK (1933/34): *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1933/1934 i 1934/1935. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1934
[<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/434914/edition/347903/content>] [dostęp online: 18.05.2023].
- Słapek Dariusz (2022): *Kazimierz Michałowski (1901–1981) i akademicka kariera Edmunda Bulandy (1882–1951). Rozterki i wizje polskiej archeologii klasycznej początków XX w.*, „Res Historica” 54, 451–480.
- Spis Anna (2014): *Paweł Jaworczak (1908–1993)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 4, red. A. Spis, J. Święch, Wrocław, 75–82.
- Stolpiak Barbara (1982): *Rozwój prahistorii polskiej w pierwszym 10-leciu międzywojennym 1918–1928*, Poznań.
- Sytnyk Ołeksandr (2006): *Katedry archeologii Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1905–2005*, „Przegląd Archeologiczny” 54, 128–159.
- Trapszyc Artur (2014): *Władysław Jagiello (1912–1944)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 4, red. A. Spis, J. Święch, Wrocław, 66–68.
- Wierciński Andrzej (1962): *The racial analysis of human populations in relation to their ethnogenesis*, „Current Anthropology” 3 (1), 9–20.
- Woźny Marzena (2015): „*Wielki szkodnik naukowy*” czy „*jedna z najwybitniejszych postaci*”? *Leon Kozłowski w ocenie współczesnych*, „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині” 19, 69–81.
- Білас Наталія (2005): *Археологічна наука у Львівському університеті (XIX–30-ті роки XX ст.)*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 8, 46–114.
- Гринюка Богдан Михайлович (2014): *Іван Старчук – митець та мистецтвознавець*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія” 1 (2), 93–98.

- Гуменний Віктор (2016): *Антикознавчі студії Казімежа Міхаловського у Львівському університеті міжвоєнного період*, „Археологічні дослідження Львівського університету” 20, 93–109.
- Погоральський Ярослав (2011a): *Брик (Bryk) Ян*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 241.
- Погоральський Ярослав (2011b): *Жуrowsький (Żurowski) Казимир Юзеф*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 502.
- Ситник Олександр (2012): Археологічна наука у Львові (перша половина XX ст.), Львів–Жешів.
- Ситник Олександр (2013): *Маркіян Смішко – визначний археолог XX ст. (До 120-річчя з дня народження)*, „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині” 17, 11–21.
- Тарнавський Роман (2011): *Жймо-Жейміс (Żejmo-Żejmis) Станіслав*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 495.
- Тарнавський Роман (2014a): *Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського. „Народознавчі зошити” 1 (115)*, 18–28.
- Тарнавський Роман (2014b): *Львівська етнологічна школа*, [в:] *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 2, вид. рада І. Вакарчук, М. Лозинський та ін., Львів, 66.
- Тарнавський Роман (2015): *Ян Фальковський. Життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 48, 410–431.
- Тарнавський Роман (2016): *Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947). Монографія*, Львів.

Spis ilustracji

1. Pieczętka Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1964, k. 24.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1964_70718&view=single&p=26&browser=seadragon 143
2. Zaświadczenie o pracy zawodowej Bolesława Rosińskiego na UJK (1941)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1639, k. 192.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1639_56715&view=single&p=194&browser=seadragon 145

3. Świadectwo dojrzałości Stanisława Klimka (1921)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 32.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=34&browser=seadragon 146
4. Odpis dyplomu doktorskiego Stanisława Klimka (1929)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 129.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=130&browser=seadragon 146
5. Strona tytułowa opublikowanej rozprawy habilitacyjnej Stanisława Klimka (Lwów 1932)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 857, k. 130.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_857_56841&view=single&p=131&browser=seadragon 146
6. Adam Fischer (1932)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, k.19.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815&view=single&p=25&browser=seadragon 149
7. Strona z indeksu Adama Fischera (Uniwersytet Fryderyka Wilhelma, 1913)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 194, k. 15 verso + 16 recto.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_194_53815&view=single&p=20&browser=seadragon 149
8. Odpis dyplomu doktorskiego Henryka Perlisa (1932)
ALNUIF, z. P_119, op. 1, spr. 555, k. 5.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_001_P_119_0_1_555_66486&view=single&p=8&browser=seadragon 151
9. Wspomnienie pośmiertne o Karolu Hadaczku, „Wiedeński Kurier Polski” 1915, 96
DALO, z. 26, op. 5, spr. 336, k. 89 verso.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_336_51637&view=single&p=92&browser=seadragon 154
10. Edmund Bulanda (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. 138/1188 – Edmund Bulanda, fot. s. 5) 154
11. Tekst przyrzeczenia asystenta Jerzego Kulczyckiego (1928)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1006, k. 37.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1006_56816&view=single&p=38&browser=seadragon 156
12. Prośba kierownictwa Zakładu Prehistorii UJK o mianowanie Markijana Smiszki na stanowisko asystenta starszego (1934)
DALO, z. 26, op. 5, spr. 1758, k. 43.
https://glam.uni.wroc.pl/index.php?s=AUWR_UA_000_26_0_5_1758_56684&view=single&p=46&browser=seadragon 162